

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ДУХОВНО- КУЛЬТУРНИХ БЛАГ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Одним із ключових чинників формування зрілого демократичного суспільства, необхідною передумовою входження України до світової спільноти розвинутих країн є ефективна культурна політика, спрямована на реалізацію духовно-культурних інтересів громадян. Рівень задоволення культурних потреб є однією із найважливіших характеристик якості життя і відображає ступінь забезпечення відповідних соціальних гарантій.

Безумовно, ефективна реалізація культурної політики не можлива без формування відповідного фінансового підґрунтя, яке складають як кошти держави, так і власні кошти установ, спонсорські та благодійні внески тощо. При цьому, не зважаючи на багатоджерельність, основою фінансового забезпечення галузі культури залишається бюджетне фінансування.

Аналізуючи динаміку видатків зведеного бюджету на духовний і фізичний розвиток, які характеризують поєднання двох форм фінансового забезпечення – бюджетного фінансування та самофінансування, можна констатувати суттєве зростання обсягів фінансових ресурсів, які спрямовуються у галузь. За період 2002-2007 років зростання вказаних видатків склало 4,3 млрд. грн., або у 4 рази, а їх сума у 2007 році досягла 5,7 млрд. грн. (табл. 1). Реальне зростання, скориговане на темпи інфляції, склало 2,3 рази. Це позначилося на динаміці частки видатків на духовний і фізичний розвиток у ВВП, яка підвищилася з 0,6% у 2002 році до 0,8% у 2007 році, або в 1,3 рази, та у сукупних видатках зведеного бюджету з 2,4% у 2002 році до 2,5% у 2007 році.

Оцінюючи відповідність обсягів та динаміки фінансового забезпечення культури, мистецтва і спорту за рахунок коштів держави критеріям соціальної

безпеки, слід відмітити, що вітчизняна Методика розрахунку рівня економічної безпеки цьому аспекту взагалі не приділяє уваги. Перелік індикаторів та граничних значень соціальної безпеки не містить жодного показника, який стосувався б оцінки рівня задоволення духовно-культурних потреб громадян. Водночас, Основами законодавства про культуру визначено, що держава повинна гарантувати асигнування на розвиток культури в розмірах не менше 8% від національного доходу України [1]. Зважаючи на те, що жодна країна у світі ще не досягла таких показників, можна констатувати абсолютну не реалістичність таких декларацій.

Таблиця 1

Видатки Зведеного бюджету України на духовний і фізичний розвиток у 2002-2007 рр., млн. грн.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Видатки зведеного бюджету України на духовний і фізичний розвиток	1417,89	2052,49	2695,95	3449,82	4328,35	5687,75
у % до ВВП	0,63	0,77	0,78	0,78	0,80	0,80
у % до видатків Зведеного бюджету	2,35	2,71	2,63	2,43	2,47	2,52
Темпи зростання видатків на духовний і фізичний розвиток, % до попереднього року:						
- номінальні	-	144,76	131,35	127,96	125,47	131,41
- реальні (з врахуванням темпів інфляції)	-	133,79	116,96	116,01	112,43	112,70

Звертаючись до досвіду інших країн, можемо зауважити, що рівень видатків на потреби культури і спорту у сукупних видатках держави перебуває на дещо вищому рівні, ніж в Україні. Зокрема, у 2002 році видатки розширеного уряду (включає видатки бюджетів, фондів соціального страхування та інших державних структур) на відпочинок, духовно-культурну сферу становили в Австрії – 2,04%, Німеччині – 1,47%, Нідерландах – 2,24%, Швеції – 2,01%, Італії – 2,01%. Внаслідок успадкування з часів планової економіки розвинутої мережі державних закладів культури і спорту, у країнах колишнього соціалістичного табору зазначений показник є вищим: у Чехії – 2,3%, Угорщині – 2,78%,

Казахстані – 2,85, Латвії – 3,79% [4, 63]. Зважаючи на реальні економічні можливості та особливості розвитку України, можемо зробити висновок про необхідність встановлення проміжного та перспективного мінімально допустимого рівня видатків на духовно-культурну сферу та фізичний розвиток. Оскільки в Україні збереглася розвинута мережа державних та комунальних закладів культури, то в короткостроковому періоді за прикладом сусідніх постсоціалістичних країн необхідним є доведення видатків на утримання установ галузі до показника 4-5% сукупного обсягу видаткової частини зведеного бюджету. Однак, з метою зниження навантаження на бюджет у майбутньому, необхідним є проведення реформи фінансового забезпечення культури, важливим аспектом якої повинна стати диверсифікація джерел фінансування. При цьому увага органів влади повинна бути зосереджена на проведенні роздержавлення та приватизації закладів галузі, переорієнтації на їх фінансування за рахунок доходів від комерційної діяльності та приватних трансфертів. Це дасть змогу у довгостроковому періоді поряд із абсолютним зростанням асигнувань знизити питому вагу бюджетних видатків на культуру до рівня розвинутих країн – 3-3,5%.

Не зважаючи на прискорене зростання в останні роки обсягу видатків держави на культуру, вони складають лише близько половини від рівня 1990 року [2, 116]. Внаслідок суттєво скорочення фінансування, навіть з врахуванням деякого поліпшення результатів діяльності закладів культури у 2002-2007 роках, кількісні показники функціонування галузі залишають на сьогодні на порядок нижчими у порівнянні з першими роками незалежності (табл. 2). Стагнація бюджетного фінансування галузі супроводжувалася кількарізним зниженням обсягів споживання населенням культурних послуг, спричиненим економічною кризою. В умовах суттєвого зменшення рівня доходів громадян витрати на задоволення культурних потреб були серед перших, які попали під скорочення. Водночас, відвідування театрів, кіносеансів, музеїв поступово заміщувалося споживанням дешевої масової продукції телебачення та радіо, сприяло зниженню загального рівня культури суспільства. Якщо за період 1990-2002

років кількість відвідувань театрів скоротилася у 2,84 рази, музеїв – в 1,82 рази, концертних організацій – у 2,27 рази, кіносеансів – у 61,3 рази, то обсяг телевізійного мовлення за період 1994-2002 років зріс у 3,96 рази, радіомовлення – у 3,06 рази.

Таблиця 2

Динаміка мережі установ та результатів функціонування галузі культури в Україні у 1990-2007 рр. [3]

Показник	1990	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість професійних театрів	125	131	135	133	135	137	138
Кількість відвідувань театрів за рік, млн.	17,6	6,2	6,1	6,0	6,2	6,3	6,6
Кількість концертних організацій	44	67	71	77	78	81	79
Кількість відвідувань концертних організацій, млн.	15,0	6,6	4,0	4,9	4,4	4,1	4,2
Кількість масових універсальних бібліотек, тис.	25,6	20,4	20,3	20,0	19,8	19,8	20,8
Бібліотечний фонд, млн. прим.	419	339	336	333	330	324	345
Кількість демонстраторів кіно /відео/фільмів, тис.	27,2	5,3	4,1	3,6	3,3	3,2	3,0
Кількість відвідувань кіносеансів за рік, млн.	552	9	10	10	10	12	18
Кількість закладів культури клубного типу, тис.	25,1	19,9	19,6	19,4	19,1	19,0	18,9
Кількість місць у них, млн.	6,5	5,2	5,1	5,1	5,0	4,9	4,8
Кількість музеїв	214	376	394	422	437	445	458
Кількість відвідувань музеїв за рік, млн.	31,8	17,5	17,6	18,5	18,9	20,2	21,1

Зниження якості пропонованих закладами культури послуг, а також звикання споживання масової телерадіопродукції, на нашу думку, є основними причинами незначного зростання обсягів споживання культурних благ у 2002-2007 роках, навіть не зважаючи на суттєве збільшення бюджетного фінансування галузі та прискорене зростання доходів населення. Якщо обсяги видатків зведеного бюджету на духовний і культурний розвиток зросли у 2002-2007 роках у 4 рази, доходи населення – у 3,3 рази, то відвідуваність театрів за цей же період збільшилася лише на 6,45%, музеїв – на 20,6%, кіносеансів – у 2 рази, а концертних організацій зменшилася на 36,4% [3]. Водночас, спостерігалось поглиблення диференціації у споживанні культурних благ у розрізі «місто-село».

Витрати жителів міст на культуру і відпочинок на сьогодні у 3,5 рази перевищують аналогічні витрати сільських жителів. Причини цього криються як у відносно нижчому рівні доходів мешканців сіл, так і в скороченні мережі сільських закладів культури. Водночас, діюче законодавство практично не створює перешкод для їх закриття, оскільки розроблені Кабінетом міністрів України соціальні норми і нормативи у сфері культури мають рекомендаційний характер, а тому не обов'язкові для виконання [2, 117]. Таким чином, випереджаюче скорочення мережі сільських закладів культури ставить питання про зниження доступності культурних благ для значної частини населення України і відсутність державних гарантій забезпечення реалізації культурних потреб людини.

Водночас, причини скорочення обсягів споживання послуг культури слід шукати і в відсутності суттєвих зрушень у питанні підвищення якості послуг, які надаються закладами і установами галузі. Аналізуючи динаміку інституційної мережі культури в масштабах держави, можна зауважити, що не зважаючи на значне скорочення обсягів державного фінансування, вона збереглася, а по окремих напрямках суттєво розвинулася. Зокрема, за період 1990-2007 років кількість професійних театрів зросла на 10,4%, концертних організацій – у 1,8 рази, музеїв – у 2,14 рази, масових універсальних бібліотек – скоротилася на 18,8%, закладів культури клубного типу – на 24,7% [3]. При цьому, у державній та комунальній власності перебуває понад 97% професійних театрів, майже 100% масових бібліотек та закладів культури клубного типу, 98% музеїв, від 70 до 100% доходів яких становлять асигнування з бюджету. Наслідком скорочення державних видатків при збереженні мережі закладів культури стала проблема розпорошення бюджетних коштів, деградації їх матеріальної бази, наростання фінансових проблем, що не вирішена і до сьогодні. Не зважаючи на суттєве зростання обсягів бюджетного фінансування, воно практично повністю спрямовується на підвищення заробітної плати працівників, тоді як частка коштів, направлених на матеріальне забезпечення закладів залишається незначною. Водночас, і на сьогодні із загальної чисельності зайнятих у галузі

культури кожен п'ятий (а в закладах базової мережі – кожен другий) працює на умовах неповної зайнятості, причому у сільській місцевості ця практика є майже повальною. При цьому спостерігається поступове руйнування матеріальної бази закладів культури, що ставить під сумнів перспективу їх діяльності у майбутньому. Фактично, оцінюючи динаміку оновлення основних фондів закладів культури, можна констатувати стагнацію галузі по усіх напрямках діяльності: майже 20% закладів культури клубного типу працюють у пристосованих приміщеннях, а 40% потребують капітального ремонту; динаміка фінансування закупівлі бібліотеками літератури дає підстави стверджувати про згортання роботи щодо поповнення бібліотечних фондів; від 50 до 70% об'єктів культурної спадщини в Україні перебувають у незадовільному стані, а значна їх частина потребує капітального ремонту; недостатнє фінансування пам'яткоохоронної справи веде до знищення і розкрадання музейних фондів, що ставить під сумнів збереження культурної спадщини.

Підсумовуючи аналіз фінансового забезпечення культури та відповідність рівня задоволення основних культурних потреб населення критеріям соціальної безпеки, можемо зробити наступні висновки:

- основною формою фінансового забезпечення виробництва культурних благ в Україні залишається бюджетне фінансування, на яке припадає 70-100% загального обсягу коштів, які спрямовуються у галузь. Поряд з цим, важливе місце у доходах закладів галузі культури займають кошти, отримані від основної діяльності, що є проявом самофінансування громадянами своїх духовно-культурних потреб;

- оцінюючи вітчизняний рівень та динаміку фінансування культури у порівнянні з досвідом інших країн, можна констатувати, що в Україні на задоволення духовно-культурних потреб громадян спрямовується значно менше коштів, ніж у розвинутих країнах з ринковою економікою та постсоціалістичних країнах перехідного типу. Внаслідок цього, в нашій державі спостерігається консервація незадовільної структури витрат на галузь культури, основу яких складають витрати на оплату праці, тоді як на оновлення основних засобів

спрямовується недостатньо коштів. Це призводить до руйнування матеріальної бази галузі і ставить під сумнів забезпечення соціально-культурних потреб громадян у майбутньому. Водночас, доводиться констатувати, що механізм бюджетного фінансування галузі передбачає збереження принципу «утримання бюджетних установ», оскільки на сьогодні не прослідковується взаємозв'язку між обсягами бюджетних асигнувань і результатами діяльності закладів;

– аналізований період характеризується наростанням масштабів майнової та територіальної диференціації у кількісних та якісних показниках споживання культурних благ, що свідчить про зниження рівня їх доступності для значної частини населення України та недотримання умов соціальної безпеки у даній сфері.

Окреслюючи пріоритетні напрями удосконалення системи фінансового забезпечення культури, слід вказати на необхідність ґрунтовного її реформування. При цьому увага, в першу чергу, повинна бути зосереджена на удосконаленні існуючих методів розподілу бюджетних асигнувань шляхом впровадження ринкових принципів діяльності закладів культури (становлення взаємозв'язку між обсягами фінансування та результатами діяльності), а також на залучення у галузь приватних коштів.

Література

1. Основи законодавства України про культуру № 2117-ХІІ від 14.02.92р. – доступний з www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2117-12
2. Соціальна безпека: теорія та українська практика: Монографія / [І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.]; за ред. І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колота, В. В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292с.
3. Статистична інформація про діяльність закладів культури у 2002-2007 роках // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – доступний з www.ukrstat.gov.ua
4. Шахова Г. Я. Государственные расходы и социально-экономическое развитие / Г. Я. Шахова, И. П. Боженко // Финансы. – 2005. – № 8. – С. 61-66.